

แสงส่องใจ

(อันดับ ๒๑)

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พระชนมายุ ๙๐ พรรษา
วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

แสงส่องใจ

(อันดับ ๒๑)

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พระชนมายุ ๙๐ พรรษา
วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์

๙๔๗ ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทร. ๐-๒๔๑๑-๑๕๒๓, ๐-๒๔๑๒-๖๕๕๒

ขอพระราชทานถวายอนุโมทนาสาธุการ
ขออนุโมทนาสาธุการ

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ด้วยพระกรุณา และด้วยกรุณา ด้วยเมตตากัลยาณจิต งานเดือนตุลาคมทุกปีได้ผ่านไปด้วยดี ได้มีโอกาสทำบุญทำกุศลต่าง ๆ ทั้งแก่พระ แก่เณร แก่พรหมเทพ แก่ผู้คน และแก่สัตว์ เป็นเหตุแห่งความชื่นใจทุกถ้วนหน้า

ตุลาคมปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๖ นี้ มีอายุขึ้นปีที่ ๙๑ งานบุญที่ท่านผู้มีพระคุณ

จะมี.

๐ คนโง่มีปัญญาทราม ไม่เพียงก่อทุกข์โทษภัยแก่ผู้อื่นเท่านั้น แต่เป็นคนก่อทุกข์โทษภัยให้แก่ตนเองทุกเวลานาทีก็ว่าได้ โดยไม่รู้ตัวว่ากำลังให้โทษตัวเองนานาประการ ก็ดังพระพุทธภาษิตที่ทรงแสดงแจ้งชัด ว่าคนโง่มีปัญญาทรามทำความชั่วก็ไม่รู้ ไม่รู้เสียอย่างก็ทำได้สบาย ทำไปได้เรื่อย ๆ ความเดือดร้อนปรากฏผลเมื่อไร เมื่อนั้นแหละจะเป็นดังสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเปรียบไว้ ว่าเหมือนถูกไฟไหม้ ก็คิดดู ว่าความเดือดร้อนที่จะเกิดจากความโง่ของเรานั้นรุนแรงหนักหนาเพียงใด ในเมื่อเปรียบดังไฟกำลังลุกท่วมตัวอยู่ เชื่อพระพุทธภาษิตที่ท่านอัญเชิญมาแสดงไว้สอนใจพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จะไม่สมควรกว่าไม่สนใจเลยหรือ.

ทั้งหลายได้ช่วยทำให้ก็คือ

วันที่ ๒ ตุลาคม เวลา ๐๖.๓๐ น. ถวายภัตตาหารเช้า และภัตตาหารบิณฑบาตพระภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหาร จำนวนประมาณ ๒๐๐ รูป

วันที่ ๓ ตุลาคม เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๙ รูปเจริญพระพุทธมนต์ ณพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ถวายภัตตาหารเพลประมาณ ๑,๐๙๑ รูป ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

หนังสือ "แสงส่องใจ" มีผู้จัดพิมพ์ให้ติดต่อกันมา ปีนี้เป็นปีที่ ๒๑ ขออนุโมทนาสาธุการผู้มีส่วนร่วมในการให้ธรรมทานครั้งนี้ คือ

๑. คณะวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดชลบุรี
๒. คณะ "ห้องกระจก" วัดบวรนิเวศวิหาร
๓. คณะโรงเรียนผู้รู้ ญสส. ๘๐ วัดญาณสังวราราม วรมหาวิหาร ในพระบรมราชูปถัมภ์

๔. จากทุน "ญสส. เผยแผ่ธรรม" ของนาง กิม คำผลสิริ
๕. มูลนิธิอุบลรังสีจุฬามณี
๖. มูลนิธิอื้อจือเหลียง
๗. มูลนิธิโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
๘. มูลนิธิคุณหญิงสุชาดา ถิระวัฒน์
๙. มูลนิธิเพื่อการศึกษาโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ
๑๐. มูลนิธิโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย
๑๑. โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ เตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ
๑๒. โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ เตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้า
๑๓. โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ๑-๔
๑๔. โรงเรียนสตรีวิทยา
๑๕. โรงเรียนวัดบวรนิเวศ

๑๖. โรงเรียนจิตรลดา
๑๗. โรงเรียนศรีอยุธยา
๑๘. โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย
๑๙. โรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี
๒๐. โรงเรียนราชวินิต บางเขน
๒๑. โรงเรียนนนทรีวิทยา
๒๒. โรงเรียนวชิรธรรมสาธิต
๒๓. โรงเรียนพระโขนงพิทยาลัย
๒๔. โรงเรียนศรีพฤฒา
๒๕. โรงเรียนวัดบวรมงคล
๒๖. โรงเรียนลำลูกกา
๒๗. โรงเรียนสันติราษฎร์วิทยาลัย
๒๘. โรงเรียนราชดำริ
๒๙. โรงเรียนปทุมคงคา
๓๐. โรงเรียนพลูตาหลวงวิทยา ชลบุรี
๓๑. โรงเรียนสายน้ำผึ้ง
๓๒. โรงเรียนประชาราษฎร์อุปถัมภ์

๓๓. มูลนิธิร่วมจิตต์น้อมเกล้าฯ เพื่อเยาวชน ในพระบรมราชินูปถัมภ์
๓๔. ชมรมศิษย์กรรมฐานพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
๓๕. มูลนิธิฉวี ทัศนปรีดา
๓๖. โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
๓๗. โรงเรียนสายปัญญา ในพระบรมราชินูปถัมภ์
๓๘. โรงเรียนราชประชาสมาสัย ฝ่ายมัธยม รัชดาภิเษก ในพระบรมราชูปถัมภ์
๓๙. โรงเรียนราชวินิตมัธยม ในพระบรมราชูปถัมภ์
๔๐. โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้า
๔๑. โรงเรียนอุดมศึกษา
๔๒. โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้ากบินทร์บุรี
๔๓. โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ
๔๔. โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการสุวินทวงศ์
๔๕. โรงเรียนโยธินบูรณะ
๔๖. โรงเรียนเทพลีลา

๔๗. โรงเรียนสิริรัตนาธร
๔๘. โรงเรียนสีกัน (วัฒนานันท์อุปถัมภ์)
๔๙. โรงเรียนคณะราษฎร์บำรุง ปทุมธานี
๕๐. โรงเรียนจันทร์หุ่นบำเพ็ญ
๕๑. โรงเรียนสอนตัดเสื้อพรศรี
๕๒. ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน)
๕๓. พนักงานบริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุนรวมวรรณ จำกัด
๕๔. พนักงานบริษัท คาเธ่ย์แอสเซท แมนเนจเม้นท์ จำกัด
๕๕. พนักงานบริษัท ยูนิเวนเจอร์ จำกัด (มหาชน)
๕๖. ห้างหุ้นส่วนจำกัดเซนทรัลออฟฟิศอีควิปเม้นท์
๕๗. ชมรมอุทยานกิตติลักษณ์
๕๘. กองทุนสนทนาธรรมนำสุข ท่านผู้หญิงม.ล.มณีรัตน์ บุนนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์
๕๙. กองทุนสนทนาธรรมพาออกจากกองทุกข์
๖๐. ชมรมรวมน้ำใจพระเกี้ยวน้อย
๖๑. อุบาสก อุบาสิกาวัดบวรนิเวศวิหาร
๖๒. ผู้มีศรัทธาทั้งหลาย

วรชัยมงคลถวาย

สามตุลาศกนี้ สำคัญ นักนา
มีมหัศจรรย์ เกิดแล้ว
ทุกข์ดับดั่งสวรรค์ ลอยสู่ สยามเอย
กษัตริย์สงฆ์ทรงคลาดแคล้ว ผ่านพ้นผองภัย

ทรงไกลพระโรคล้อม พระว- รองค์เอย
พระจิตสงบสบายพอ ผ่อนร้าย
มีรับสั่งสนองขอ เหตุแห่ง พระโรคละ
ทรงชนะโรคได้ เหตุให้ "ใจรักษา"

พระบารมีแห่งผู้ พุทธ (ะ) องค์ท่าน
นำพระสังฆราชะ โรคพ้น
ทรงมีพระมนะ พุทธมั่น
"ใจรักษา" ทรงค้น พบแล้วทรงทำ

ทรงนำเป็นพระแท้ ตลอดมา
คุณแห่งสมณะหา เปรียบได้
ทรงเทิดพระศาสดา เหนือเศียร เกล้าเอย
เป็นเครื่องลดละร้าย แห่งน้ำใจพาล

ทรงบานเบิกยิ่งด้วย　สมณธรรม
พระกุศลกรรม　พรั่งพร้อม
วันคืนล่วงเลยนำ　ทรงยิ่ง ชนมายุ
เสด็จสถิตแวดล้อม　อยู่ด้วยความดี

ทุกจิตใจเหล่าผู้　มากมี กตัญญู
มีกตเวที　เที่ยงแท้
มารวมร่วมยินดี　ทูนเทิด พระงาม
บุญเบิกจิตคิดแก้　เพื่อพ้นผิดทาง

นรกเปรียบอย่างห้วง　เหวโหด
เป็นแหล่งลงทัณฑ์โทษ　หนักแท้
พระกรุณาทรงโปรด　จากพระ ฤทัยพระ
ทรงมิถือโทษแม้　เหล่าผู้พาลพระองค์

จงละเลิกล่วงล้ำ　ลบพระ สงฆ์จริง
สำนึกบาปบาปละ　นรกกั้น
กลับตัวกลับมานะ　หมองหม่น มากมี
สมเด็จสังฆราชนั้น　คู่บ้านเมืองพุทธ.

ขอประทานกราบถวายอนุโมทนาสาธุการในพระคุณ

๓ ตลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

แสงส่องใจ

อฏ ปาปานิ กมฺมานิ　　กรํ พาโล น พุชฺฌติ
เสหิ กมฺเมหิ ทมฺเมโธ　　อคฺคิทฑฺโฒว ตปฺปติ.

เมื่อคนโง่มีปัญญาทราม ทำกรรมชั่วอยู่ก็ไม่รู้สึก เขาต้องเดือดร้อน เพราะกรรมของตนเหมือนถูกไฟไหม้.

นี้เป็นพระพุทธภาษิต ในพระพุทธศาสนา.

๐　พระพุทธภาษิตที่อัญเชิญมาข้างต้น เป็นพระคติที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวาง หรือทรงแสดงไว้เป็นทาง เป็น

แบบอย่าง เป็นความจริง ที่ดูเหมือนจะได้รับความสนใจน้อยมาก เกือบจะไม่มีการกล่าวถึง ไม่มีการอ้างถึงเลย ทั้งที่พระพุทธภาษิตบทนี้มีความสำคัญมากแก่ชีวิตคนทั้งหลาย ความโง่ให้โทษอย่างรุนแรงอยู่เสมอ ทั้งความโง่ของตนเอง และความโง่ของผู้อื่น.

๐ เราทุกคนเป็นคนโง่ ไม่มียกเว้น นอกจากที่ท่านมีปัญญายิ่งพาตนพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏได้แล้ว พ้นจากความทุกข์ของการเกิดได้แล้ว นั่นท่านจึงจะเป็นคนไม่โง่อย่างแท้จริง เป็นคนมีปัญญาที่ปราศจากความโง่ปะปนระคนอยู่ อันเป็นเหตุให้เป็นคนโง่บ้างฉลาดบ้าง มีปัญญามากก็ฉลาดมาก โง่น้อยปัญญาไม่ทราม มีปัญญาน้อยก็ฉลาดน้อยปัญญาทรามโง่มาก โง่บ้างฉลาดบ้าง ในแต่ละเรื่องไป ดังเป็นที่เห็นกันอยู่ คนนั้นฉลาดใน

เรื่องนี้ แต่ไปโง่ในเรื่องนั้น หรือฉลาดในเรื่องนั้น แต่ไปโง่ในเรื่องโน้น เป็นที่เข้าใจกันอยู่ ไม่มีใครหวังให้ทุกคนฉลาดในทุกเรื่อง.

๐ คนไม่โง่จริง ปัญญาไม่ทรามจริง จะไม่เข้าใจผิดคิดว่าตนเป็นคนฉลาดในทุกเรื่อง คนโง่จริงปัญญาทรามจริงเท่านั้นที่จะคิดว่าตนเป็นคนฉลาดในทุกเรื่อง เก่งกว่าคนทั้งหลายในทุกเรื่อง น่าจะใช้หลักความจริงนี้ดูตัวเองให้รู้ ว่าเป็นคนโง่จริง ที่มีปัญญาทรามจริงหรือไม่ รู้เมื่อไรก็เป็นโอกาสดีเมื่อนั้น ที่จะได้แก้ไขช่วยตนเองให้พ้นจากความเป็นคนโง่จริง ที่มีปัญญาทรามจริง คือโง่มาก ให้เป็นคนโง่เท่าที่ใครทั้งหลายเป็นกันก็นับว่าดีนัก มีทางจะค่อย ๆ ทำความโง่ให้ค่อยเป็นความฉลาดได้ต่อไป แม้เห็นโทษของความโง่มีปัญญาทรามในตน เห็นค่าของความฉลาดหรือของปัญญาที่ตนปรารถนา

๐ รู้ถูกรู้ผิดไว้ก่อน ทำถูกไม่ทำผิดไว้ก่อน เพียงเท่านี้ก็พอจะช่วยตนเองให้พ้นจากความเป็นคนโง่ที่มีปัญญาทรามอย่างมากได้ แต่ก็ดังที่พระพุทธภาษิตแสดงไว้ คือคนโง่มีปัญญาทราม ไม่รู้ดี ไม่รู้ชั่ว ไม่รู้ถูก ไม่รู้ผิด ทำทุกอย่างไปโดยไม่รู้ตัว ไม่รู้เรื่อง ก็คือไม่รู้ถูก ไม่รู้ผิด ไม่รู้ดี ไม่รู้ชั่ว เปรียบดังกำลังจุดไฟเผาตัวเองอยู่ก็ไม่รู้นั่นเอง จะไปรู้ก็ต่อเมื่อต้องทุกข์ทรมานแสนสาหัส เพราะไฟเผาจนวอดวายไปทั้งกายใจแล้ว.

๐ สัปปุริสธรรมที่มีแสดงไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นพระธรรมคำทรงสอนในสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า พจนานุกรมให้คำแปลสัปปุริส ไว้ว่า “คนที่เป็นสัมมาทิฐิ คฤหัสถ์ผู้มีศรัทธาในศาสนา คนที่มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม” ที่ชัดเจนที่สุดในบรรดา

คำแปลดังกล่าว คือ "คนที่มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม" ซึ่งก็ไม่ง่ายนักที่คนทั้งปวงจะเข้าใจ ว่าเห็นอย่างไรคือเห็นตามทำนองคลองธรรม พระพุทธศาสนาแสดงรายละเอียดไว้ชัดเจน ว่าสัปปุริสธรรมมีอะไรบ้าง จึงทำให้ผู้รู้ตามทำตามได้มีสัปปุริสธรรม ได้เป็นผู้รู้ถูกทำถูก พ้นจากความเป็นผู้รู้ผิดทำผิดได้ จะพูดให้ชัดว่าเป็นการช่วยตนเองให้พ้นจากความเป็นคนโง่ปัญญาทรามได้นั่นเอง แม้ใส่ใจศึกษาและปฏิบัติสัปปุริสธรรมให้จริงพอสมควร โดยมีธรรมสำคัญข้อหนึ่งอยู่ด้วยเสมอ นั่นคือสติ ต้องมีสติ จึงจะมีธรรมอื่นได้.

๐ สัปปุริสธรรม อันผู้มีสติผู้ใดก็ตามปฏิบัติธรรมนี้ผู้นั้นก็ย่อมเป็นผู้มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ที่พระพุทธศาสนาแสดงไว้ ๗ ประการ คือการจะมีความเห็นชอบตาม

ทำนองคลองธรรมได้ จำเป็นต้องรู้จัก หรือต้องรู้ ให้ถูกจริงก่อนใน ๗ ประการ คือ ๑. รู้จักเหตุ ๒. รู้จักผล ๓. รู้จักตน ๔. รู้จักประมาณ ๕. รู้จักกาล ๖. รู้จักประชุมชน และ ๗. รู้จักบุคคล รู้จัก ๗ ประการนี้ให้ถูกต้องได้เพียงไร การปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบจะมีผลเพียงนั้น การรู้จักทั้ง ๗ ประการ อันเป็นสัปปุริสธรรม จึงสำคัญและจำเป็นสำหรับผู้ปรารถนาจะเป็นผู้สามารถเห็นชอบปฏิบัติชอบได้ ดังนั้นก่อนอื่นทั้งหมด ก็คือให้จำให้ได้ว่า ๗ ประการที่ควรรู้ให้ถูกให้จริงมีอะไรบ้าง เรียงลำดับก่อนหลังให้ถูกก็เป็นความสำคัญที่จะช่วยให้การปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบเป็นไปอย่างง่ายดายยิ่งขึ้น ยิ่งกว่าการจำอย่างสับสน ทั้งที่ดูเหมือนจะจำข้อใดก่อนข้อใดหลังก็ไม่น่าจะมีความสำคัญหรือความจำเป็นอย่างไร.

๐ ในบรรดาสัปปุริสธรรม ๗ ประการ ประการสุดท้าย คือรู้จักบุคคล น่าจะยกขึ้นพิจารณาก่อน ให้เข้าใจชัดเจนถูกต้องแม้พอสมควร เพื่อสามารถปฏิบัติได้ถูกทำนองคลองธรรมเกี่ยวกับสัปปุริสธรรมข้อสุดท้ายนี้ ที่เหมือนไม่มีความสำคัญ แต่คิดให้ดีจะเห็นว่ามีความสำคัญ ดังเป็นฐานรองรับธรรมอีก ๖ ประการข้างต้น คือรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักประชุมชน ทั้ง ๖ ประการนี้ต้องมีรู้จักบุคคลเป็นฐานรองรับ หรือเป็นจุดเริ่มต้น เป็นขั้นเริ่มแรกของบันไดที่จะนำไปสู่จุดสูงสุดต่อไปนั่นเอง โดยต้องมีสติเป็นสำคัญ ต้องมีสติตั้งสติให้ได้ก่อน จึงจะสามารถขึ้นบันไดแห่งสัปปุริสธรรมได้ตลอด.

๐ รู้จักบุคคล หมายถึงรู้จักเป็นคน ๆ คือรู้จักแต่ละคนไป เมื่อคิดดูก็จะเห็นชัดว่าเป็น

การรู้จักที่ง่ายกว่ารู้จักทีเดียวพร้อมกันทั้งพวกทั้งหมู่ ที่ในสัปปุริสธรรมข้อที่ ๖ แสดงว่าเป็นการรู้จักประชุมชน รู้จักคนน้อยย่อมง่ายกว่ารู้จักคนมากแน่นอน ท่านจึงจัดให้การรู้จักบุคคลเป็นฐาน ที่พึงตั้งสติพิจารณาให้เข้าใจ เพื่อสามารถปฏิบัติธรรมที่เป็นฐานสำคัญในการปฏิบัติสัปปุริสธรรม ทั้ง ๗ ประการ.

๐ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประณีตลึกซึ้ง เป็นศาสนาของความยิ่งด้วยปัญญาโดยแท้ เห็นได้จากพระธรรมคำทรงสอนที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดง จะทรงวางฐานที่มั่นคงสามารถสูงขึ้นเป็นลำดับ จนถึงสูงสุดได้ ดังที่ทรงแสดงถึงศีล สมาธิ ปัญญา ศีลก็คือฐานที่มั่นคง สามารถก่อให้เกิดสมาธิ จนสูงถึงปัญญาได้ ปัญญาจะไม่เกิดในจิตใจที่ปราศจากสมาธิ และสมาธิก็จะไม่เกิดในจิตใจที่ปราศจากศีล แม้

ไม่เคยพิจารณาถึงความจริงนี้มาก่อน ก็น่าจะยกขึ้นพิจารณาเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่จิตใจอันหาประโยชน์ใดยากจะเปรียบเสมอ.

๐ ศีลคือความเป็นปกติ ไม่ละเมิดข้อบัญญัติที่กำหนดการปฏิบัติกายและวาจาตามทางพระพุทธศาสนา ถ้าหมายถึงสำหรับบุคคลทั่วไปก็ศีล ๕ ไม่ว่าอาราธนารับหรือไม่ก็ตาม แม้ผู้ใดละเมิดศีล ๕ เพียงข้อหนึ่งข้อใดก็ตาม ผู้นั้นย่อมไม่มีความเป็นปกติ ถึงแม้อาจจะไม่ปรากฏความไม่เป็นปกติแก่ความรู้เห็นของผู้อื่น แต่ความไม่เป็นปกติย่อมปรากฏแก่ใจเจ้าตัวเองแน่นอน คือเจ้าตัวย่อมรู้ตัวว่าเป็นผู้ละเมิดศีลแล้ว ความรู้ตัวตามจริงนี้ที่เป็นความไม่ปกติของใจ ที่เป็นการไม่มีศีล ผิดศีล ละเมิดศีล.

๐ คำกล่าวที่ว่า “ความลับไม่มีในโลก” นั้น

แน่นอนที่สุดที่ไม่ว่าจะเป็นความลับสำหรับคนอื่นทุกคนในโลก แต่ตนเองรู้ จึงไม่เป็นความลับจริง อย่างน้อยก็มีคนหนึ่งคือตัวผู้ทำเองที่รู้แน่นอน เสมอไป จึงมีคำกล่าวว่า "ความลับไม่มีในโลก".

๐ ความไม่ปกติแห่งจิตใจ หรือความละเมิดศีลข้อหนึ่งข้อใดในศีล ๕ เป็นหนึ่งในความลับที่ไม่มีในโลก เพราะย่อมเป็นที่ยอมรับ ว่าไม่ทุกคนที่จะมีศีลไม่บกพร่อง นั่นก็คือไม่ทุกคนที่จะมีความปกติแห่งจิต ที่ควรเป็นปกติอย่างยิ่ง เพราะความเป็นปกติเป็นความสำคัญมาก เป็นที่พึงปรารถนามาก คิดถึงที่นำคำปกติมาใช้ล้วนเป็นที่ปรารถนาต้องการ สถานการณ์ปกติ อาการปกติ ประสาทปกติ ความดันโลหิตปกติ จิตใจปกติ ฯลฯ คำว่าปกติเมื่อนำไปประกอบเข้ากับคำใด คำนั้นก็มีความสำคัญคือความ

ไม่บกพร่อง อันเป็นที่ปรารถนา และความปกติที่ยิ่งใหญ่ที่สุดสำคัญที่สุดคือความปกติของใจ ที่รู้ว่ามิได้เป็นผู้ละเมิดศีล ๕ ข้อใดข้อหนึ่งเลย ศีลเป็นฐานสำคัญของความสำคัญยิ่งสองประการ คือสมาธิและปัญญา.

๐ ศีลเป็นฐานของสมาธิ นั่นก็คือความมีศีลหรือความมีใจเป็นปกติเป็นฐานของความตั้งมั่นแห่งจิต จิตที่มีความสงบคือมีศีลเป็นระดับหนึ่ง ที่ไม่เสมอด้วยระดับของจิตที่มีความตั้งมั่นด้วยความมีศีล คือมีสมาธิ ระดับของจิตที่ตั้งมั่นด้วยความมีศีลจัดว่าสูงกว่าระดับของจิตที่มีความเป็นปกติด้วยศีล และระดับของจิตที่เป็นปกติตั้งมั่นอยู่อย่างแน่วแน่ ก็ไม่ยิ่งใหญ่เสมอด้วยจิตที่มีปัญญา ปัญญายิ่งใหญ่ที่สุด ยังให้เกิดความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือความเป็นผู้ชนะสูงส่งที่สุด เป็นชัยชนะที่จะไม่กลับแพ้ได้

อีกเลย ซึ่งมีพระพุทธศาสนสุภาษิตแสดงไว้ว่า **"ความชนะใดที่ชนะแล้วไม่กลับแพ้ ความชนะนั้นดี, ความชนะใดที่ชนะแล้วกลับแพ้ได้ ความชนะนั้นไม่ดี.**

๐ ความชนะที่ไม่กลับแพ้เกิดได้จากปัญญาสูงสุดเท่านั้น และปัญญาก็เกิดจากความคิดด้วยเหตุผลอย่างแน่วแน่จริง ความคิดที่ปราศจากความแน่วแน่มั่นคงก็คือขาดสมาธิ ย่อมไม่อาจก่อให้เกิดปัญญาได้ ต้องมีสมาธิจึงจะสามารถพินิจพิจารณาไตร่ตรองเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างติดต่อกันได้ ไม่เปลี่ยนไปเรื่อย เดี๋ยวคิดเรื่องนั้นเดี๋ยวคิดเรื่องนี้ ซึ่งย่อมไม่อาจให้เกิดความเข้าใจชัดแจ้งในเรื่องใดได้ โดยเฉพาะเป็นเรื่องที่สำคัญสมาธิจึงสำคัญสำหรับการพิจารณาให้เป็นปัญญาตนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่สำคัญ โดยเฉพาะเรื่องความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง อันเป็นยอดของชัย

ชนะ เพราะเมื่อพ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงเมื่อใด ก็คือได้ความชนะที่จะไม่กลับแพ้อีกเมื่อนั้น เป็นชัยชนะในพระพุทธศาสนาที่ว่า **"ความชนะใดที่ชนะแล้วไม่กลับแพ้ ความชนะนั้นดี"** และนี้คือยอดของปัญญา ที่นอกจากมีในพระพุทธศาสนาแล้ว ที่เป็นพระปัญญาในสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ไม่เคยมีที่ใด ไม่เคยมีในพรหมเทพหรือมนุษย์ใดมาก่อน พระพุทธศาสนาที่สมเด็จพระบรมครูทรงประดิษฐานประทานแก่โลกทั้งปวง จึงเป็นยอดของศาสนาที่ไม่ว่ายุคใดสมัยใดก็ไม่มีเสมอได้เลย.

๐ มีบุญได้เกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา อย่าไม่แยแส อย่าไม่สนใจที่จะรับบุญยิ่งใหญ่ด้วยการเทิดทูนพระพุทธศาสนาให้เต็มสติปัญญาความสามารถ สมเด็จพระบรมครูท่านได้ทรงสอนไว้อย่างไร หรือพระพุทธศาสนาสอนอย่าง

ไร จงนำความมีบุญของตนออกใช้ให้ถูกต้อง ให้เต็มความสามารถ ปฏิบัติตามที่สมเด็จพระบรมครูทรงสอนไว้ด้วยพระปัญญาเหนือปัญญาของพรหมเทพและมนุษย์สิ้นทั้งปวง ปฏิบัติให้จริงตามที่มีบุญได้ยินได้ฟังได้พบได้เห็นพระธรรมคำทรงสอนเถิด อย่ามัวลังเลโดยคิดว่าจะเป็นความไม่รอบคอบ อย่ามัวลังเลโดยคิดว่าจะเป็นความงมงาย เพราะความลังเลในเรื่องนี้นั้นที่จริงแล้วเป็นความมีกรรมที่ไม่น่ามี บุญยิ่งใหญ่มาถึงแล้วจึงไม่แบมือรับ กลับปฏิเสธบุญยิ่งใหญ่ ขอจงคิดให้ดี ให้เห็นความไม่ปฏิบัติตามพระธรรมคำทรงสอนในสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าเป็นความมีกรรมที่หนักหนา จนแม้บุญยิ่งใหญ่เพียงไรตกลงมาถึงมือแล้ว ยังไม่รีบแบมือรับอย่างเต็มสติปัญญาความสามารถ.

๐ สัปปุริสธรรม ธรรมของผู้มีความเห็น

ชอบตามทำนองคลองธรรม ที่พระพุทธศาสนาในสมเด็จพระบรมครูแสดงไว้ เพื่อเป็นเครื่องประดับประคองเราทั้งหลายให้พ้นจากสภาพความเป็นคนโง่ปัญญาทราม เป็นบุญยิ่งใหญ่ประการหนึ่งที่ลอยลงมาสู่เราทุกคนแล้ว จงน้อมรับให้เต็มไม้เต็มมือเถิด ให้ในทันทีทันใดเถิด อย่าลังเล อย่ารีรอ อย่ากลัวจะเป็นคนล้าสมัย อย่ากลัวจะเป็นคนไม่รอบคอบ แต่ควรกลัวจะเป็น **"คนโง่มีปัญญาทราม ทำกรรมชั่วอยู่ก็ไม่รู้สึก ต้องเดือดร้อนเพราะกรรมของตนเหมือนถูกไฟไหม้"** แม้ไม่สนใจที่จะปฏิบัติให้เป็นผู้รู้จักสัปปุริสธรรม มีสัปปุริสธรรม เพื่อพ้นจากความเป็นคนโง่ปัญญาทราม ที่อาจทำตนให้เหมือนถูกไฟเผาไหม้ได้ในวันหนึ่ง.

๐ สัปปุริสธรรม ข้อรู้จักบุคคล น่าจะพากันศึกษาให้เข้าใจชัดเจนถูกต้อง แม้พอสมควร

เพื่อให้เมื่อบุคคลใดที่ได้รู้จักแล้วไปรวมอยู่กับประชุมชน หรือหลายแต่ละบุคคลที่รู้จักแล้วไปรวมเป็นประชุมชน ก็ย่อมไม่ยากสำหรับที่จะแยกแยะออกว่าใครเป็นใคร มีดีมีร้ายอย่างไร เชื่อถือได้หรือเชื่อถือไม่ได้อย่างไร เป็นต้น ซึ่งเป็นความสำคัญและจำเป็นสำหรับที่จะรักษาตัวให้สวัสดีได้ ไม่ตกอยู่ในอันตรายจากบุคคลที่ไม่รู้จักอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ใครเป็นคนดีหรือเป็นคนชั่วก็ไม่รู้ จักเป็นเหตุให้อาจเห็นคนดีเป็นคนชั่ว เห็นคนชั่วเป็นคนดี ซึ่งแน่นอนอันตรายที่เกิดตามมานั้นใหญ่ยิ่งเพียงไรก็ได้แล้วแต่ว่าจะให้ความไว้วางใจผิดที่ผิดคนในกรณีสำคัญเพียงไหน และตนเองเป็นใคร.

๐ ยิ่งตนเองเป็นคนสำคัญเพียงไร ยิ่งควรต้องรู้จักบุคคลให้ถูกต้องเพียงนั้น การรู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างไม่ถูกต้องอย่างผิด ๆ คือผิด

จากที่บุคคลนั้นเป็นจริง ย่อมเป็นเหตุให้ปฏิบัติไม่ถูกไม่ชอบไม่ควร อันเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งประการหนึ่งสำหรับคนสำคัญ เพราะความเป็นคนสำคัญก็คือความเป็นคนสำคัญสำหรับหมู่คณะเป็นอย่างน้อย และความเป็นคนสำคัญสำหรับสังคมใหญ่ มีสถาบันสำคัญ เป็นต้น ผู้เป็นคนสำคัญในหมู่คณะสำคัญดังกล่าวยิ่งต้องรู้จักบุคคลให้ถูกต้องจริง ๆ ในแง่มุมต่าง ๆ เพื่อให้สามารถปฏิบัติได้ถูก ได้เหมาะสม เพื่อให้เกิดผลดีแก่สังคมแก่สถาบันที่ตนเกี่ยวข้องอย่างมีความสำคัญ.

๐ คนไทยโบราณถือการรู้จักบุคคลกว้างมาก คือถือตามสกุลของแต่ละบุคคล บรรพบุรุษเป็นใคร มารดาบิดาเป็นใคร แล้วก็ถือว่ารู้จักบุคคลนั้น ๆ แล้วจากสกุลของแต่ละบุคคลนั้น ๆ เหตุผลก็น่าจะเพราะคนไทยสมัยโบราณรักชาติสกุล

มาก จะไม่ทำให้เสื่อมเสีย คนหนุ่มคนสาวคนเด็กคนเล็กจะเป็นเช่นนี้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนไทยโบราณตัดสินบุคคลว่าเป็นคนเช่นไรจากชาติสกุล มาสมัยนี้ถ้ายังถือการรู้จักบุคคลจากชาติสกุลเช่นนั้นก็ยากจะเป็นการรู้จักบุคคลถูกต้องตามเป็นจริง จำเป็นมากที่ต้องดูประกอบกันทุกอย่าง จากพฤติกรรมคือการกระทำของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญทั้งในอดีตและปัจจุบัน และก็ต้องเป็นพฤติกรรมที่เราเองได้พบเห็นประจักษ์จริงแล้วด้วยตนเองจริง ว่าดีว่าชั่วอย่างไร โอนเอนบ่ายเบี่ยงไปในทิศทางไหน พูดอย่างไร พูดอะไร ทำอย่างไร ทำอะไร ถ้าจะให้รู้จักบุคคลคนใดคนหนึ่งจริงควรต้องให้รู้ให้เห็นด้วยตนเองจริง ๆ มิใช่ด้วยได้ยินได้ฟังคนนั้นบ้างคนนี้บ้างมาบอกกล่าว หรือเล่าลือกัน เพราะจะเป็นการเสี่ยงกับถูกยุยงส่งเสริมให้มีบุคคลถูกใส่ร้ายป้ายสีให้สกปรกเลวร้ายผิดจากความเป็นจริงอย่าง

มากมายเพียงใดก็ได้ และผลร้ายนั้นอาจจะไม่เกิดแก่ตัวบุคคลผู้ถูกใส่ร้ายป้ายสีเท่านั้น แต่อาจจะเกิดได้แก่ผู้เชื่อและพูดไปทำไปตามความเชื่อโดยไม่มีความรู้จักบุคคลคนนั้นจริงตามหลักของสัปปุริสธรรม ผลร้ายอาจจะหนักหนาเพียงใดก็ได้จากการไม่รู้จักบุคคลจริงด้วยตนเอง แต่ไปเชื่อว่ารู้จักตามเสียงนินทาว่าร้ายของผู้ขาดคุณธรรม มีความอิจฉาริษยา หรือมีความอาฆาตแค้นเคืองพยาบาทมาดร้าย ไม่กลัวบาปกรรม ไม่เชื่อว่านรกอเวจีมีไว้สำหรับผู้ทำบาปกรรมจริง การจะให้รู้จักบุคคลตามสัปปุริสธรรมในพระพุทธศาสนานั้นจำเป็นต้องให้ความสำคัญในข้อที่กล่าวมามาก ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคนสำคัญ.

๐ สัปปุริสธรรมประการที่ ๖ รู้จักประชุมชน ก็คือรู้จักบุคคลที่รวมกันหลายคน มากคน

จนเป็นประชุมชน การรู้จักประชุมชนจะเป็นไปได้ก็ต้องรู้จักบุคคลในประชุมชนนั้น ๆ ก่อนแน่นอน การรู้จักประชุมชนจึงจะเป็นไปได้อย่างถูกต้อง ถ้าในประชุมชนหนึ่งมีบุคคลจำนวนมากไปรวมกัน เราไม่รู้จักบุคคลใดเลย หรือรู้จักเพียงบุคคลคนเดียวหรือสองคน ที่นับว่าเป็นจำนวนน้อยมาก จะรู้จักประชุมชนนั้นไม่ได้ถูกต้องตามเป็นจริง ถ้าบุคคลเพียงคนสองคนที่เรารู้จักเป็นคนไม่ดี จะเหมาว่าประชุมชนนั้นไม่ดีย่อมไม่ได้ ไม่ถูก บุคคลส่วนมากในประชุมชนนั้นอาจเป็นคนดี แต่เราไม่รู้จักบุคคลส่วนมากนั้นว่าเขาเป็นคนดี เรารู้จักแต่บุคคลเพียงคนสองคนว่าเป็นคนไม่ดี อีกมากมายหลายคนอาจเป็นคนดี เช่นนั้นก็ต้องกล่าวว่าประชุมชนนั้นเป็นประชุมชนคนดี โดยต้องถือส่วนใหญ่เป็นสำคัญ ซึ่งก็อาจผิดได้ การรู้จักบุคคลมีความสำคัญเช่นนี้.

๐ ความสำคัญในการรู้จักบุคคล รู้จักประชุมชน มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ได้ ไม่รู้จักบุคคลถูกต้องตามเป็นจริงจะรู้จักประชุมชนที่รวมอยู่อย่างถูกต้องไม่ได้ จะเชื่อตามเสียงบอกเล่าก็ไม่ควรจะได้ นอกเสียจากว่าจะรู้จักบุคคลผู้บอกเล่านั้นอย่างถูกต้องจริงว่าเป็นคนดีจริง มีปัญญา มีธรรมของคนดี ไม่อิจฉาริษยามุ่งร้ายทำลายใคร ไม่เจรจาเป็นเท็จอย่างไม่อายตนเอง และไม่อายใครทั้งนั้น แม้จะรู้อยู่แก่ใจว่าตนกำลังกล่าวความเท็จเพื่อสำเร็จผลที่มุ่งมาดปรารถนาให้เกิดความเสียหายแก่ประชุมชนหรือแก่บุคคลหนึ่งบุคคลใด ข้อสำคัญบุคคลผู้นั้นต้องมีความเข้าใจหรือมีความรู้จักบุคคลถูกจริงด้วย และการจะเชื่อผู้บอกเล่าผู้ใดได้ ก็ต้องรู้จักบุคคลคือผู้บอกเล่าอย่างถูกต้อง เช่นนี้จึงไม่พ้นความสำคัญของการรู้จักบุคคล สัปปุริสธรรมข้อที่ ๗ นั่นเอง.

๐ ที่สำคัญที่สุดในการรู้จักบุคคลให้ถูกตรงตามจริง ไม่มีอุปาทานการยึดมั่นอื่นใดเข้ามาเกี่ยวข้อง นั่นก็คือต้องไม่มีคำว่าตัวเราของเราเข้ามาเกี่ยวข้องโดยเด็ดขาด ซึ่งแม้จะลำบากเพียงไร ถ้าประสงค์จะรู้จักบุคคลให้ถูกตรงตามเป็นจริงของบุคคลนั้น ๆ ก็ต้องพยายามไม่ถือตัวเราของเราเป็นสำคัญ ไม่เชื่อเพราะผู้พูดผู้บอกเล่าเป็นลูกเป็นหลานของเรา หรือผู้พูดผู้บอกเล่าเป็นเพื่อนสนิทของเรา หรือผู้พูดผู้บอกเล่ารักเราชอบเราจึงคงพูดจริงด้วยมีความหวังดีต่อเรา หวังให้เราได้รู้ความจริงที่เขาบอก ความคิดเช่นนี้แม้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อถือคำบอกเล่า ก็เป็นไปได้ไม่มากก็น้อยว่าเรากำลังไม่รู้จักบุคคลถูกตรงตามความเป็นจริง ฟังคนนั้นบอกคนนี้เล่าว่าคนนั้นคนนี้เป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ส่วนใหญ่ล้วนเป็นความไม่ดีที่เป็นเหตุให้สมปรารถนามุ่งร้ายของผู้บอกเล่า

จะรู้จักบุคคลหรือประชุมชนให้ถูกต้องพอสมควรต้องใช้วิจารณญาณให้รอบคอบ ไม่สักแต่ว่าเชื่อโดยมีตัวเราของเราทั้งหลายมาเกี่ยวข้องดังกล่าว.

๐ การรู้จักบุคคลสำคัญมาก เพราะแม้รู้จักบุคคลผิดจากความเป็นจริง การรู้จักประชุมชนย่อมผิดตามไปด้วยแน่นอน เพราะประชุมชนก็คือบุคคลมากหลายรวมกัน การรู้จักบุคคลผิด รู้จักประชุมชนผิด อะไรที่ผิดย่อมเกิดตามมาได้มากมาย เพราะทุกคนต้องมีชีวิตมีกิจการมีการได้ประโยชน์เสียประโยชน์เกี่ยวกับบุคคลและประชุมชนด้วยกันทั้งนั้น การเห็นหรือการรู้จักอย่างผิดเป็นถูก ถูกเป็นผิด ดีเป็นชั่ว ชั่วเป็นดี แน่นอนย่อมเป็นโทษแก่ผู้เห็นผิดรู้ผิดเป็นธรรมดา ทั้งย่อมเป็นโทษเป็นภัยแก่บุคคลผู้ถูกกล่าวหาด้วย เพียงแต่ว่าจะมากหรือน้อย

เท่านั้น จึงพึงรอบคอบให้ที่สุดในการรู้จักบุคคลให้ตรงตามความเป็นจริง เพราะนั่นคือการรู้จักประชุมชนตรงตามความเป็นจริงด้วย การจะได้คุณหรือจะได้โทษ จะเสียประโยชน์ หรือจะได้ประโยชน์ มีบุคคลและประชุมชนเกี่ยวข้องด้วยแน่นอน ไม่มีผู้ใดจะสำคัญได้ตามลำพังตนเองเท่านั้น พึงระลึกถึงความจริงนี้ไว้ให้มั่น พระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของบุคคลและของประชุมชน จึงมีแสดงไว้ในสัปปุริสธรรมเพื่อเตือนให้เห็นความสำคัญนี้.

๐ การรู้จักบุคคลมิได้มุ่งให้รู้จักว่าบุคคลทุกคนเป็นคนดี ไม่มีไม่ดี ถ้ารู้จักว่าเขาไม่ดีก็มิได้หมายความว่ารู้จักบุคคลผิด ไม่ใช่เช่นนั้นบุคคลใดดี เห็นว่าเขาไม่ดี นั่นจึงจะผิด หรือบุคคลใดไม่ดี ไปเห็นว่าเขาดี นั่นก็จึงจะผิดเห็นคนดีเป็นคนดีตรงตามความจริง เห็นคน

ชั่วเป็นคนชั่วตรงตามความจริง เห็นมิตรเป็นมิตร เห็นผู้ไม่ใช่มิตรเป็นผู้ไม่ใช่มิตร ตรงตามความจริง เห็นคนซื่อเป็นคนซื่อ เห็นคนโกงเป็นคนโกง ตรงตามความจริง เช่นนี้จึงจะเป็นสัปปุริสธรรม เห็นถูกตรงตามความจริงเกี่ยวกับบุคคล นั่นก็คือสัปปุริสธรรมข้อ ๗ ความรู้จักบุคคล ความถูกต้องอย่างสำคัญของความรู้จักบุคคลจึงมิได้อยู่ที่อะไรอื่น แต่อยู่ที่ความรู้จักอย่างถูกตรงตามที่บุคคลนั้นเป็นจริง ไม่ว่าบุคคลนั้นจะดีหรือจะชั่ว หรือจะเป็นอะไรอย่างไร ผู้มีสัปปุริสธรรมข้อนี้ก็คือผู้รู้จักบุคคลนั้นตรงตามความจริง บุคคลใดชั่วก็รู้จักว่าบุคคลนั้นชั่ว บุคคลใดดีก็รู้จักว่าบุคคลนั้นดี เป็นต้น ความรู้จักสัปปุริสธรรมข้อรู้จักบุคคล หรือความมีสัปปุริสธรรมข้อนี้ก็เช่นนี้ แต่ดังเป็นที่รู้กัน ว่าเช่นเดียวกับทุกเวลา ทุกกรณี ความมีสัปปุริสธรรมทุกประการก็จำเป็นต้องมีสติ คือความรู้ตัวรู้ระลึก

ได้ จึงจะเกิดผลจริง.

๐ คิดให้ดี คิดให้ลึก คิดให้รอบ ย่อมจะเห็นชัด ว่าความรู้จักบุคคลในสัปปุริสธรรมข้อ ๗ สำคัญที่สุด จักเป็นทางให้รู้จักสัปปุริสธรรมอีก ๖ ประการได้ด้วย การรู้จักประชุมชนนั้นพอจะเห็นได้ง่าย เพราะประชุมชนประกอบด้วยบุคคลรวมกันอยู่ รู้จักบุคคลก่อนจึงจะรู้จักประชุมชนได้ สัปปุริสธรรมอีก ๕ ประการ คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ และรู้จักกาล แม้เห็นไม่ถนัดชัดเจนเหมือนรู้จักประชุมชน แต่แม้พิจารณาด้วยความมีสติ ก็ย่อมสามารถเห็นได้เข้าใจได้ ว่าความรู้จักบุคคลก็เป็นเหตุคือเป็นฐานสำคัญให้รู้จักสัปปุริสธรรมอีกทุกประการได้.

๐ กาลคือเวลา นี้เป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้ว

ว่ากาลก็คือเวลา เวลาก็คือกาล รู้จักกาลในนัยหนึ่งก็คือรู้จักเวลา ซึ่งในสัปปุริสธรรมไม่มุ่งตรงไปที่รู้จักเวลาเช้าสายบ่ายเย็น เพราะธรรมดาเกินไป ง่ายเกินไป จนจะไม่มุ่งการนำมาเป็นธรรมสอนใจ กาลในสัปปุริสธรรมมุ่งที่กาลเทศะมากกว่า คือมุ่งให้รู้ความควรไม่ควร ซึ่งก็มีกาลเวลาเกี่ยวข้องด้วยบ้างไม่น้อย คือต้องรู้เวลาเหมือนกันว่าควรทำไม่ควรทำอะไรนั่นเอง แต่ความจริงครอบคลุมกว้างขวางกว่า เช่นกาลเทศะสำหรับผู้น้อยในสมัยก่อน สมัยโบราณผู้น้อยคือเด็กก็ใช่ ต้องรู้จักกาลเทศะรู้กาล ว่าจะปล่อยตัวทำกิริยามารยาทตามสะดวกสบายของตนไม่ได้เมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่ นั่งก็ต้องเรียบร้อย ไม่หันเท้าไปทางผู้ใหญ่ พูดก็ต้องเรียบร้อยและจะไม่พูดแทนผู้ใหญ่ในการสนทนาระหว่างผู้ใหญ่ต่อผู้ใหญ่ด้วยกัน เด็กต้องรู้กาลเทศะคือรู้กาล ว่าเวลานั้นกาลนั้นที่ผู้ใหญ่พูดจาปราศรัย

กัน เด็กต้องเป็นผู้ฟังอย่างสงบเท่านั้น ต้องไม่พูดสอดแทรก นอกจากผู้ใหญ่ถาม และเราทุกคน แม้จะอายุมากเพียงไหน ก็ต้องอยู่ในฐานะเป็นเด็กเมื่อมีท่านผู้เป็นผู้ใหญ่กว่าอยู่ในวงสนทนาหรือในวงเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเป็นผู้ใหญ่ที่สูงด้วยฐานะชาติตระกูล ไม่ว่าจะมีวัยที่เด็กกว่าก็ตาม มารยาทของคนไทยนั้นงดงามและประณีตมาก แต่เมื่อมารยาทชาวตะวันตกเข้ามาแทรกมารยาทไทยก็บางเบาลงไปมากมาย อย่างเป็นที่น่าเสียดายความงดงามนั้นอย่างที่สุด จะทำอะไรตามชาวตะวันตก ก็น่าจะมีสติระลึกรู้ ว่ากำลังละความงดงามแบบไทย ๆ ที่น่ารักษาไว้คู่ไทยอย่างยิ่ง.

๐ การรู้จักกาล หรือรู้กาลเทศะ ไม่เพียงเด็กเท่านั้นต้องรู้เพื่อปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ได้ถูกต้องงดงาม ในฐานะเป็นผู้ใหญ่กาลเทศะหรือกาล

ก็ยิ่งจำเป็นมากยิ่งขึ้น จะเห็นความสำคัญของความรู้จักบุคคลชัดเจนขึ้นเมื่อพิจารณาความรู้จักกาล เพราะต้องมีบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ จะพูดถึงบุคคลใด จะปฏิบัติต่อบุคคลใด ควรพูดควรทำอย่างไรเมื่อมีบุคคลอื่นอยู่รู้เห็นด้วย เป็นบุคคลที่ควรวางใจได้เพียงไรให้รู้ให้เห็นให้ได้ยินอะไรทั้งหลายอันเป็นเรื่องสำคัญสำคัญทั้งเป็นคุณหรือเป็นโทษก็ได้ แม้ล่วงรู้ไปถึงผู้ปราศจากธรรม ผู้มีความมุ่งร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งต่อผู้ใดผู้หนึ่ง อาจเป็นต่อตัวผู้ฟังเองก็ได้ การรู้จักบุคคลจึงเป็นความสำคัญในทุกเวลา หรือทุกกาล ความรู้จักกาล ความรู้จักบุคคล จึงเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ได้ดังนี้ แต่ที่สำคัญที่สุดในความรู้จักบุคคลก็ตาม ความรู้จักประชุมชนก็ตาม ความรู้จักกาลก็ตาม ความมีสติความระลึกรู้อยู่ทุกเวลาจำเป็นอย่างยิ่งที่สุดเสมอ.

๐ ธรรมสำคัญที่ทำให้มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม คือสัปปุริสธรรม ๗ ประการ มีความรู้จักบุคคลเป็นแกนกลาง เป็นข้อสำคัญเป็นพื้นฐานสำคัญ เมื่อพิจารณาด้วยดีแล้วน่าจะเห็น ว่าความรู้จักบุคคลเป็นฐานที่จะนำให้สัปปุริสธรรมอีก ๖ ประการได้เกิดอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง และเป็นแกนกลางสำคัญที่จะรวมสัปปุริสธรรมไว้ได้ทุกประการ นั่นก็คือแม้ไม่มีสัปปุริสธรรมข้อความรู้จักบุคคล สัปปุริสธรรมอีกทั้งหมดทุกประการก็เกิดไม่ได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงแน่นอน บุคคลแต่ละคนนั้นมีความสำคัญนัก สำคัญทุกคน อย่าประมาทว่าบุคคลไม่สำคัญทุกคน เพราะไม่ใช่บุคคลทุกคนที่มีอำนาจวาสนา ที่มีความเป็นใหญ่เป็นโต ที่มีตำแหน่งหน้าที่ที่สำคัญ อีกข้อหนึ่งที่สำคัญมากคือที่มิได้เป็นผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดเรา ที่ไม่ใช่แม่ไม่ใช่พ่อ ที่ไม่ใช่ลูกไม่ใช่หลาน ที่ไม่ใช่พี่ไม่ใช่

น้อง ที่ไม่ใช่เพื่อนไม่ใช่พวก ที่ไม่ใช่คนที่เราอาศัยไหว้วานใกล้ชิดอยู่ ที่มิใช่ดูเป็นผู้รักใคร่ห่วงใยเราด้วยความหวังดีมีความเอื้ออาทร แม้อาจจะเป็นคนรู้จักแต่ก็เป็นไปได้ที่อาจจะเป็นคนแบบที่ได้รับฟังเสียงโจษจันมาว่าไม่ดีต่าง ๆ นานา ดังกล่าวทั้งหมดแม้เกิดความเชื่ออย่างไม่เคลือบแคลงสงสัย ไม่เอะใจอย่างใดเลยแม้แต่น้อย เช่นนั้นอาจจะเป็นความเชื่อผิด ฟังความฝ่ายเดียว มีผลเป็นโทษได้ ทั้งแก่ตนเองของผู้เชื่อ และแก่ผู้ตกเป็นเหยื่อของผู้มุ่งร้ายจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม นั่นก็คือเป็นการขาดสัปปุริสธรรมตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน ซึ่งแน่นอนย่อมเป็นเหตุให้ขาดสัปปุริสธรรมอีกหลายข้อ หรืออาจทุกข้อก็เป็นได้ และความเสียหายของการปฏิบัติผิดทำนองคลองธรรมนั้นยิ่งมากเท่าไร ความเสียหายก็ย่อมยิ่งมากเท่านั้น จึงพึงพยายามหยุดความเสียหายด้วยการมีสติเลือกฟัง พระพุทธ

ศาสนสุภาษิตก็แสดงไว้ว่า **"ผู้ฟังมากต้องพิจารณาเป็นสำคัญ"** คือต้องพิจารณาทั้งผู้พูดให้ฟัง และทั้งเรื่องที่ได้ฟัง.

๐ บุคคลทุกคนไม่ใช่ผู้ไกลกิเลสแล้วเช่นท่านผู้เป็นอริยะ และบุคคลทุกคนยังพูดอยู่มาก ๆ การพูดของแต่ละบุคคลยังประกอบด้วยกิเลสที่มีอยู่ หนักไปทางกิเลสตัวไหนการพูดก็จะหนักไปทางนั้น เช่นรักชอบผู้ใดมากการพูดถึงผู้นั้นก็จะแสดงความรู้สึกอันเป็นกิเลสในใจนั้น มักไม่ถูกตรงกับความจริงเสมอไป หรือไม่ชอบผู้ใดมากการพูดถึงผู้นั้นซึ่งจะแสดงความรู้สึกอันเป็นกิเลสในใจนั้น ก็ย่อมไม่ถูกตรงกับความจริงได้ การเชื่อโดยไม่พิจารณาบุคคลมีโทษนัก.

๐ เรื่องของกิเลสในใจบุคคลเป็นเรื่องสำคัญที่แม้ปรารถนาจะรู้จักบุคคล รู้จักสัปปุริสธรรม

ทั้ง ๗ ประการ ก็จำเป็นต้องคำนึงถึงเรื่องของกิเลสไว้เสมอ คือมีสติระลึกรู้อยู่เสมอว่ากิเลสเป็นเรื่องใหญ่มีอำนาจบัญชาให้คิดให้พูดให้ทำได้ต่าง ๆ นานา เราทุกคนแม้ยังมีกิเลส แต่ถ้ายอมรับว่ากิเลสมีโทษมาก มีอำนาจมาก แต่มิใช่ว่าเราจะต้องยอมพ่ายแพ้แก่อำนาจของกิเลส เรามีสิทธิจะชนะกิเลสได้ อาจจะไม่เสมอไป อาจจะมีกลับแพ้ แต่เราก็ควรต้องมีสติ ควรต้องระลึกรู้อยู่ให้เสมอ ว่ากิเลสเป็นข้าศึกร้ายกาจที่มีประจำตัวของเราทุกคน เราต้องไม่ยอมแพ้แก่ข้าศึก เราต้องชนะ เริ่มแต่ชัยชนะเล็กน้อยไปจนถึงเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ เครื่องมือสำคัญที่ให้ได้ชัยชนะช่วยเราคือบุคคล บุคคลที่ต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตเราทุกเวลานาทีนั่นเอง พระพุทธศาสนาแสดงชี้ให้เรารู้จักบุคคล ก็เป็นประการหนึ่งที่จะพาให้เราพ้นจากข้าศึกสำคัญมีชัยชนะได้ พึงเข้าใจความจริงนี้ และพึงถือเอา

ประโยชน์จากบุคคลด้วยการรู้จักบุคคลให้ถูกตรงตามความเป็นจริงของแต่ละบุคคลให้มากที่สุด.

๏ คนเราทุกคนเกิดมาไม่เหมือนกัน นี้เป็นความจริงที่ควรต้องยอมรับด้วยกันทุกคน แต่น่าจะแทบไม่มีผู้ใดยอมรับความจริงนี้เท่าไรนัก จึงมีปัญหาเกิดอยู่ไม่เคยว่างเว้น ทำไมคนนั้นจึงเป็นอย่างนั้น ทำไมคนนี้จึงเป็นอย่างนี้ ทำไมคนนั้นไม่เป็นอย่างนั้น ทำไมคนนี้ไม่เป็นอย่างนี้ ทำไมทำนองนี้เกิดอยู่ตลอดเวลา ต้องได้ยินได้ฟังได้ประสบพบเห็นด้วยกันทุกผู้ทุกคนอยู่เสมอแน่นอน ปัญหาเหล่านี้คือเครื่องชี้ชัดว่าเราพากันลืมนึกถึงความจริงเกี่ยวกับบุคคลทั้งนั้นในโลกว่าคนเราทุกคนเกิดมาไม่เหมือนกัน ถ้าไม่ลืมนึกถึงความจริงที่สำคัญอย่างยิ่งนี้ ปัญหาที่วุ่นวายนักหนาที่จะให้บุคคลแต่ละคนคิดพูดทำดังใจย่อมไม่เกิดขึ้น คนเราเกิดมาไม่เหมือนกัน จะ

ให้ทุกคนเหมือนดังใจตนไปเสียหมดจะเป็นไปได้อย่างไร นั่นก็คือบุคคลใดเป็นอย่างไรก็เป็นไปตามที่เขาจะเป็น เรามีหน้าที่สำคัญคือพยายามรู้จักเขาให้ถูกตามความเป็นจริง เพื่อปฏิบัติต่อความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของเราเองได้ถูกต้อง ไม่เป็นทุกข์โทษภัยโดยมีการไม่รู้จักบุคคลเป็นเหตุสำคัญ.

๐ สัปปุริสธรรม ๗ มีความรู้จักบุคคลเป็นประการที่ ๗ ก็จริง แต่แม้พิจารณาด้วยดีย่อมเห็นความสำคัญเป็นหนึ่งของความรู้จักบุคคล จับพิจารณาให้รู้จักบุคคลได้ถูกจริง แต่ละบุคคลแต่ละบุคคลไป หลายบุคคลเพียงไรก็จะทำให้สามารถรู้จักสัปปุริสธรรมข้อความรู้จักประชุมชนได้เพียงนั้น นี้เห็นได้ประจักษ์ชัดโดยไม่มีข้อสงสัย พึงรู้จักบุคคลและรู้จักประชุมชนให้ถูกแท้ตามเป็นจริง โดยเฉพาะก็คือประชุมชนและ

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรา ที่เราจะต้องคิดพูดทำอะไรทั้งหลายโดยมีประชุมชนและบุคคลเกี่ยวข้องด้วยโดยหลีกไม่พ้นแน่นอน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเมื่อจะประกอบกระทำการใด ซึ่งต้องไม่พ้นต้องมีบุคคลมีประชุมชนเกี่ยวข้อง พึงใช้สัปปุริสธรรมข้อรู้จักบุคคลและรู้จักประชุมชนมาประกอบให้รอบคอบ ความรู้จักสัปปุริสธรรม ๒ ประการสำคัญนี้อย่างถูกจริง ย่อมจะสามารถรู้จักสัปปุริสธรรมข้ออื่นทั้ง ๕ ได้ถูก ทั้งเหตุ ทั้งผล ทั้งตน ทั้งประมาณ ทั้งกาล แน่นอน.

๐ สัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือความรู้จักเหตุ ความรู้จักผล ความรู้จักตน ความรู้จักประมาณ ความรู้จักกาล ความรู้จักประชุมชน และความรู้จักบุคคล เป็นธรรมที่เกี่ยวเนื่องกันจริง มีความรู้จักบุคคลเป็นแกนกลางหรือเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ไม่มีสัปปุริสธรรมข้อรู้จักบุคคล

เพียงประการเดียวอย่างถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ความรู้จักสัปปุริสธรรมอื่น ๆ ทั้งหมดก็ย่อมยากจะเป็นไปได้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง พิจารณาให้ดีย่อมจะเห็นจะเข้าใจ คนคนเดียวหรือบุคคลคนเดียวนั่นเอง สามารถก่อความเดือดร้อนวุ่นวายเสียหายให้เกิดแก่ประชุมชนก็ได้ขยายใหญ่โตไปถึงสถาบันก็ได้ ตั้งแต่สถาบันเล็ก ๆ จนถึงสถาบันใหญ่ก็ได้ สำคัญที่ว่าบุคคลคนเดียวนั้นจะได้รับความไว้วางใจเชื่อถือจากบุคคลระดับไหน ในเรื่องอะไร โดยที่มิได้มีความเข้าใจ มิได้มีการรู้จักบุคคลนั้นอย่างถูกต้องตามเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าบุคคลนั้นเป็นคนไม่ดี มีเจตนาร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในใจ.

๐ รู้จักบุคคลใดไม่ถูกต้องตามที่เป็นจริงเช่นเป็นบุคคลที่มีโทษแต่โทษนั้นแอบแฝงอยู่

เป็นเหตุให้ผู้ไม่รู้จักสัปปุริสธรรมข้อรู้จักบุคคล ไม่อาจเห็นโทษของเขาได้ ทั้งยังขาดสติที่เพียงพอจะยับยั้งความไว้วางใจในเรื่องที่ควรมีสติรอบคอบ ย่อมเป็นเหตุให้ตกเป็นผู้ส่งเสริมบุคคลผู้มีโทษให้ก่อโทษได้ อาจจะสายเกินแก้ไขก็ได้ อาจจะหนักหนานักก็ได้ เป็นเรื่องที่เกิดได้จริงจากการไม่รู้จักบุคคล พึงใช้วิจารณญาณพิจารณาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดอยู่มากมาย เป็นที่รู้เห็นของทุกผู้ทุกคนมิได้ว่างเว้น เรื่องนั้นบ้างเรื่องนี้บ้าง น่าจะพอมีเรื่องที่เป็นคติสอนใจได้ ให้พอสามารถรักษาตนให้พ้นจากโทษของการไม่รู้จักบุคคล เพราะไม่มีสัปปุริสธรรม ข้อการรู้จักบุคคลอันเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่งนี้.

๐ บุคคลไม่เกี่ยวข้องกับประชุมชนเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับเหตุ ที่เราทุกคนกระทำ เกี่ยวข้องกับผล ที่จะเกิดจากการกระทำเหตุของเรา

ทุกคน เกี่ยวข้องกับตน คือตัวของเราทุกคน เกี่ยวข้องกับประมาณ คือการรู้จักประมาณตนของเราทุกคน และเกี่ยวข้องกับกาล คือการรู้กาลเทศะของเราทุกคน พึงพยายามทำความเข้าใจให้จงดี เพราะสัปปุริสธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งแก่ชีวิตที่ควรสวัสดีอย่างยิ่งของเราทุกคน.

๐ การรู้จักบุคคลในสัปปุริสธรรมเป็นแกนรวมของการรู้จักทุกประการในสัปปุริสธรรม คนไทยแต่โบราณมีขนบธรรมเนียมที่ส่งเสริมการมีสัปปุริสธรรมมากยิ่งนัก กิริยามารยาทที่คนไทยได้รับการอบรมบ่มนิสัยมาอย่างเข้มงวดกวดขัน เป็นการสอนให้คนไทยรู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่ คือรู้จักให้ความเคารพคารวะอย่างงดงามถูกต้องตามความเป็นจริงของเด็กต่อผู้ใหญ่ เท่ากับเป็นการอบรมให้เด็กรู้จักบุคคลที่เป็นผู้ใหญ่

และรู้จักตนคือตัวเองที่เป็นเด็ก เมื่อรู้จักปฏิบัติอย่างถูกต้องต่อผู้ใหญ่ก็เท่ากับรู้จักเหตุ ว่าที่ตนต้องปฏิบัติเช่นนั้นก็เพราะเหตุที่อีกฝ่ายเป็นผู้ใหญ่ การปฏิบัติถูกต้องด้วยมารยาทงดงามด้วยเหตุที่ท่านเป็นผู้ใหญ่ ตนเองเป็นเด็ก ก็เท่ากับรู้จักแล้วทั้งบุคคล ตน และเหตุ ซึ่งเมื่อทำเหตุก็เพราะรู้จักผล รู้ว่าผลจากการทำเหตุที่ถูกต้องเช่นนั้นจักเป็นผลดีแก่ตน อย่างน้อยก็จะไม่ถูกตำหนิจากผู้รู้มารยาทไทย อย่างมากก็จะได้รับรางวัล มีได้รับคำชื่นชมเป็นกำลังใจที่สำคัญ เป็นการรู้จักสัปปุริสธรรมข้อรู้จักผลอีกประการหนึ่ง.

๐ อันการรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักบุคคลเป็น ๔ ประการของสัปปุริสธรรมที่เป็นไปได้ง่ายในคนไทย เพราะได้รับการอบรมมาให้รู้จักมีมารยาทต่อผู้ใหญ่ อาจจะทำไปโดยไม่ได้

รับรู้ว่าเป็นการปฏิบัติด้วยความมีสัปปุริสธรรมในพระพุทธศาสนา แต่ก็เป็นความมีสัปปุริสธรรมจริง แม้ผู้ปฏิบัติจะทำความเข้าใจให้ถูกต้องด้วย ว่าตนเป็นผู้มีสัปปุริสธรรม ไม่เพียงปฏิบัติงดงามด้วยความมีมารยาทแบบไทยแท้เท่านั้น ก็ย่อมจะได้รับความสุขใจที่รู้ว่าตนได้เป็นผู้ปฏิบัติเทิดทูนพระธรรมคำทรงสอนในองค์สมเด็จพระบรมครู พระผู้ทรงสูงส่งหาเสมอเหมือนไม่มี.

๐ ญาติโยมสตรีผู้หนึ่งเคยเล่าถึงการอบรมมารยาทอันประณีตงดงามนักของคนไทยในสมัยโบราณ เมื่อวัฒนธรรมนอกยังมิได้เข้ามาปลอมปน คือเล่าว่ากว่า ๖๐ ปีมาแล้ว สมัยเมื่อมีอายุในวัยรุ่น ๑๕-๑๖ ปี มีท่านผู้เป็นบิดาอายุใกล้จะ ๖๐ ขณะนั้น วันหนึ่งขณะที่ท่านผู้เป็นบิดาเดินเล่นอยู่ในบริเวณบ้าน ธิดาก็เข้าไปคุย

ด้วย โดยท่านผู้ใหญ่ก็หยุดเดิน และผู้เด็กก็เข้าไปยืนใกล้ ๆ แต่ถูกท่านผู้ใหญ่ท้วงขึ้นทันทีอย่างจริงจัง คำท้วงนั้นก็คือ **"ยืนสูงกว่าพ่อไม่ได้"** ญาติโยมสตรีผู้นั้นเล่าว่าประหลาดใจมากที่ได้รับคำท้วงเช่นนั้น เพราะตนก็ไม่ได้ยืนอยู่สูงกว่าท่านผู้เป็นบิดา ยืนอยู่บนพื้นถนนเสมอกัน ในระยะใกล้กัน คำท้วงที่เด็ดขาดว่า **"ยืนสูงกว่าพ่อไม่ได้"** จึงทำให้งงมาก ประหลาดใจมาก แต่เล่าว่าไม่ต้องงงนานนัก เพราะเห็นท่านผู้เป็นบิดามองไปที่เท้าของตน จึงก้มลงมองตาม และก็ได้เห็นว่าตนกำลังยืนอยู่บนกระดาษสมุดแผ่นหนึ่งที่ปลิวตกอยู่ ความเข้าใจคำเตือนของท่านผู้เป็นบิดาก็เกิดขึ้นทันที รีบลงจากกระดาษสมุดแผ่นบาง ๆ โดยเร็ว ท่านผู้เป็นบิดาไม่พูดอะไรอีก เพราะท่านก็คงเข้าใจแล้วว่าเด็กรู้ตัวถูกต้อง นี่เป็นตัวอย่างมารยาทที่ประณีตงดงามที่สุดของคนไทยแท้ ๆ เป็นที่

ประทับจับใจผู้ได้รับคำสอนตลอดมาทั้งชีวิต นำมาเล่าต่อไว้ที่นี้เพราะรู้สึกว่าเป็น "แสงส่องใจ" ที่น่าจะเป็นประโยชน์แก่จิตใจคนไทยที่ยังรักความเป็นไทยอยู่พอสมควร คือน่าจะทำให้เกิดความภูมิใจในความเป็นไทย ที่เทิดทูนพระพุทธศาสนา รักษาสัปปุริสธรรมได้อย่างงดงามยิ่งนัก.

๐ กล่าวได้ไม่ผิด ว่าคนไทยแต่ไหนแต่ไรมาเป็นผู้มีสัปปุริสธรรมประจำใจ ประจำชาติ เพียงแต่มิได้สนใจรับรู้ว่าสิ่งที่มีเป็นนิสัยสันดานคือธัมมะที่สำคัญในพระพุทธศาสนา คือสัปปุริสธรรม เมื่อมาจับพิจารณานิสัยใจคอกิริยามารยาทความประพฤติปฏิบัติของคนไทยแต่โบราณกาลตั้งแต่วัฒนธรรมต่างชาติยังมิได้เข้ามาแทรกแซงมากมายเช่นทุกวันนี้ ก็ต้องเห็นชัดเจนด้วยกันว่าคนไทยแท้ ๆ มีธัมมะสำคัญจริง ที่ทำให้คนไทยมีมารยาทงดงามได้จริง คือสัปปุริสธรรม

นั่นเอง.

๐ คนไทยสมัยก่อนสอนสัปปุริสธรรมแก่ลูกหลานตั้งแต่ยังเป็นเด็กตัวเล็กตัวน้อย สอนกันอย่างจริงจัง โดยน่าจะไม่คิดไม่รู้เลย ว่าตนเองมีธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา คือสัปปุริสธรรม และกำลังสอนธรรมสำคัญนั้นอยู่ด้วยทุกเวลาแก่ลูกหลานเด็กเล็กเด็กใหญ่ เช่นการสอนให้รู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่ คือรู้จักแสดงกิริยามารยาทอย่างเรียบร้อยงดงามต่อผู้ใหญ่ ไม่ล่วงล้ำก้ำเกินหยาบคายลบหลู่ ทั้งด้วยกายวาจาใจ เมื่อเด็กอยู่กันตามลำพังเด็ก ไม่มีผู้ใหญ่ การจะพูดเล่นเจรจานั่งลุกก็อาจทำได้ตามสะดวกสบาย จะนั่งขัดสมาธิ หรือจะนั่งไขว่ห้าง หรือจะเหยียดแข้งเหยียดขาเหยียดเท้าไปทางนั้นทางนี้ก็อาจทำได้ทั้งนั้นแม้ไม่มีผู้ใหญ่อยู่ในวงนั้นด้วย ถ้ามีผู้ใหญ่ร่วมวงด้วย ได้รู้เห็นกิริยามารยาทได้ยิน

ถ้อยคำเจรจาของเด็ก การปฏิบัติตนของเด็กต้องเป็นไปอีกรูปแบบหนึ่ง นั่งขัดสมาธิไม่ได้ นั่งไขว่ห้างไม่ได้ นั่งเหยียดแข้งเหยียดขาไปตามสบายไม่ได้ หรือแม้จะนั่งพับเพียบจะให้ปลายเท้าหันไปทางผู้ใหญ่ก็ไม่ได้ หลีกเลี่ยงไม่ได้จริงเพราะบังเอิญมีผู้ใหญ่นั่งอยู่สองข้างก็ยังให้ใช้ซิ่นที่นุ่งอยู่ปิดเท้าไว้ให้มิดชิด ไม่ให้เป็นการหันเท้าไปทางผู้ใหญ่ ให้มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ ว่าตนเป็นเด็ก เป็นผู้น้อย เป็นผู้เยาว์ อีกฝ่ายเป็นผู้ใหญ่ ก็เท่ากับเป็นการรู้จักบุคคล รู้จักตนนั่นเอง.

๐ รู้จักผู้ใหญ่หรือรู้จักบุคคลก็คือรู้จักบุคคลว่าเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้ที่ต้องได้รับความเคารพยกย่องอย่างเหมาะสม รู้จักตนก็คือรู้จักตนว่าเป็นเด็กผู้ด้อยกว่าผู้ใหญ่ด้วยวุฒิทั้งปวง ทั้งด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิ เด็กต้องรู้จักประมาณ คือ

รู้จักประมาณตน หรือรู้จักค่าของตนที่ไม่เสมอด้วยค่าของผู้ใหญ่ ที่สูงกว่าด้วยวุฒิของวัยและวุฒิของคุณ สำหรับชาติวุฒิ คือความเจริญด้วยชาติตระกูลที่เกิด ก็จะได้รับสอนให้รู้จักปฏิบัติให้เหมาะสม คือให้รู้จักประมาณ คือให้รู้จักประมาณตนนั่นเอง ปฏิบัติให้เหมาะสมกับบุคคลที่เป็นผู้มีวุฒิอย่างไร ผู้มีวุฒิเพียงหนึ่งคือบุคคลถ้ามากบุคคลไม่เพียงหนึ่งคือประชุมชนนั่นเองกาลใดคือเวลาใดพึงปฏิบัติอย่างใด ผู้ใหญ่ผู้มีความเป็นไทยแท้ ๆ ก็จะสอนลูกหลานเด็กเล็กเด็กใหญ่ให้รู้ ให้ปฏิบัติให้ถูกให้ควร.

๐ แม้คิดสักนิดถึงการอบรมสั่งสอนที่คนไทยแท้ ๆ ให้แก่บุตรหลานและคนทั้งหลายที่พูดได้สอนได้แนะนำได้ ก็ย่อมจะเข้าใจที่มีกล่าวไว้ ว่าคนไทยมีสัปปุริสธรรมประจำใจแน่นอนเพียงแต่อาจไม่เข้าใจว่าตนมีสัปปุริสธรรมเท่านั้น

คนไทยแท้ ๆ จะไม่เป็นผู้มีสัปปุริสธรรมได้อย่างไร เมื่อคนไทยแต่ไหนแต่ไรมารู้จักทั้งเหตุ รู้จักทั้งผล รู้จักทั้งตน รู้จักทั้งประมาณ รู้จักทั้งกาล รู้จักทั้งประชุมชน รู้จักทั้งบุคคล แม้จะเป็นเพียงในวงแคบ แต่ในวงกว้างก็เป็นเช่นเดียวกัน ผู้ปฏิบัติถูกในวงแคบ ๆ เช่นในครอบครัว หรือในหมู่ญาติพี่น้องจำนวนไม่มากมาย การปฏิบัติถูกปฏิบัติงดงามแบบผู้รู้จักสัปปุริสธรรมทั้ง ๗ เช่นนี้เป็นประจำ ย่อมเป็นนิสัย เป็นความเคยชิน ก็คือการปฏิบัติอบรมจิตใจตนให้มีสัปปุริสธรรมนั่นเอง อยู่ที่ไหนเมื่อไร ท่ามกลางคนมากคนน้อย คนใหญ่คนเล็ก คนดีคนไม่ดี เป็นญาติพี่น้องมิตรสหายหรือไม่ใช่ ธรรมสำคัญคือสัปปุริสธรรมที่ได้รับการปลูกฝังจนงอกงามมั่นคงในจิตใจเป็นนิสัยสันดานแล้ว ก็ย่อมไม่เป็นอื่นไปได้ ย่อมแสดงจิตใจที่มีความงดงามสูงส่งของพระธรรมคำทรงสอน

ในสมเด็จพระบรมครูผู้เลิศล้ำของพรหมเทพและมนุษย์ ให้ปรากฏแก่ผู้พบเห็นทั่วกัน ให้เป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรีเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของบรรดาผู้รู้ทั้งหลาย.

๐ มารยาทไทยไม่งดงามเพียงผู้น้อยต้องปฏิบัติถูกต่อผู้ใหญ่เท่านั้น ผู้ใหญ่ไทยก็มีมารยาทที่งดงามต่อผู้น้อยเช่นกัน อันคำว่างดงามนั้นมีความหมายลึกซึ้ง ไม่หมายเพียงสวยงามธรรมดา แต่หมายถึงความถูกต้องด้วย เมตตากรุณาเป็นความสำคัญสำหรับผู้ใหญ่ ที่พึงมีแก่บุคคลทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ผู้น้อยด้อยกว่า เมตตากรุณาจากใจจริงของผู้ใหญ่ต่อผู้น้อยย่อมเป็นเหตุให้เกิดความหวังดี ให้คำแนะนำตักเตือนจากจิตใจที่ไม่รังเกียจเกลียดชังหรือโกรธแค้นอาฆาต ผู้ใหญ่เมื่อรู้จักบุคคลใดว่าเป็นเด็กเป็นผู้น้อย ต้องรู้ด้วยว่าบุคคลผู้นั้นไม่

เสมอกับตนในเรื่องของความรู้ความสามารถ ความคิดและพื้นฐาน ฉะนั้นต้องอาศัยความมีสัปปุริสธรรมสองประการนี้ส่งเสริมตนให้สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องงดงาม ไม่เป็นผู้ใหญ่ที่รังแกผู้ด้อยกว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ด้อยกว่าด้วยประการทั้งหลาย ต้องนำเมตตากรุณามาเอาชนะจิตใจตนให้ได้ ไม่ให้ดูถูก ไม่ให้เบียดเบียน ทั้งด้วยกายวาจาและจิตใจ ทำได้เช่นนี้จึงจะเป็นการที่ผู้ใหญ่รู้จักตน รู้จักบุคคล รู้จักประมาณตน พร้อมกับรู้จักเหตุ รู้จักผล ว่าด้วยเหตุใดในฐานะเป็นผู้ใหญ่ จึงต้องทำเช่นนั้น ต้องไม่ทำเช่นนี้ และพร้อมกันนั้นย่อมรู้จักผลที่จะเกิดตามการปฏิบัติของตนต่อผู้น้อยผู้ด้อยว่าเป็นการวางตัวถูกต้องสมที่เป็นผู้ใหญ่ ผู้ควรได้รับความเคารพยกย่องสรรเสริญ.

๐ ไม่มีครูอาจารย์ผู้ใดของใครจะเสมอด้วย

สมเด็จพระบรมครูของเรา เรามีบุญที่สุดที่ได้เกิดเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา พระธรรมคำทรงสอนให้ผลเป็นคุณสูงสุดไม่มีผู้ใดสอนได้มาก่อนเลย ยกพระธรรมที่ทรงนำไปสู่ความพ้นทุกข์อย่างเด็ดขาดไว้ ไม่อัญเชิญมากล่าวในที่นี้ จะกล่าวเพียงสัปปุริสธรรมก็ยิ่งใหญ่นักแล้ว คิดให้ดี ก็ย่อมจะซาบซึ้งในพระมหากรุณาในพระพุทธองค์อย่างยากจะพรรณนา พระธรรมคำทรงสอนในสัปปุริสธรรมให้คุณให้ประโยชน์ใหญ่ยิ่งแก่บรรดาผู้ปฏิบัติตามพระธรรมนี้ ที่ยังจะต้องมีชาติภพเวียนว่ายต่อไปในวัฏสงสาร ให้ได้มีชีวิตในชาติภพใหม่ที่สูงส่ง เพราะความมีสัมมาคารวะอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นเหตุ ที่จะให้ผลไม่ต้องเกิดในตระกูลที่ต่ำที่ลำบากยากเข็ญซึ่งจะหาผู้เคารพนับถือไม่ได้ จะได้เกิดในชาติตระกูลสูงด้วยมีเหตุที่ตรงกับผล หรือมีผลที่ตรงกับเหตุนั่นเอง คือการเกิดในชาติตระกูลสูง ย่อมได้รับ

ความอ่อนน้อมยกย่อง เพราะความอ่อนน้อมที่ตนได้ปฏิบัติไว้ต่อท่านผู้ควรได้รับความอ่อนน้อม.

๐ การรู้จักบุคคลมีความสำคัญมาก เพราะเป็นสัปปุริสธรรม ธรรมพื้นฐานที่มั่นคงของบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่จุดสูงสุดในสัปปุริสธรรม คือความเป็นผู้มีสัปปุริสธรรมระดับรู้ผิดชอบชั่วดี รู้ผิดชอบชั่วดีถูกต้องตามทำนองคลองธรรม การรู้จักบุคคลให้ถูกต้องตามความเป็นจริงของเขานั้นเป็นความสำคัญสำหรับเราทุกคน ไม่เช่นนั้นการติดต่อคบค้าสมาคมกับบุคคทั้งหลายอย่างไม่สนใจที่จะรู้จักเขาตามความเป็นจริง ย่อมเป็นเหตุนำมาสู่ตนซึ่งภัยอันตรายร้ายแรงเพียงใดก็ได้ อย่าสักแต่เชื่อว่าเขาดี เพราะมียศฐาน์บรรดาศักดิ์ อ่อนโยน นอบน้อม เฉลียวฉลาด มีความรู้สูงมั่งมี อย่าวางใจว่าเพียงเท่านั้นก็เป็นการรู้จักบุคคลผู้นั้นถูกต้องดีแล้วตามที่เขาเป็นจริง เท่า

นั้นยังไม่พอ ยังมีทางที่จะต้องเสียหาย ต้องได้รับทุกข์โทษภัยมากบ้างน้อยบ้างจากบุคคลที่ไม่รู้จักเขาถูกจริง แล้วเข้าไปเกี่ยวข้องใกล้ชิด ไปเชื่อฟังและบอกเล่าเก้าสิบทุกเรื่องทุกราวไป ไม่รู้จักตนว่าต้องรักษา เพราะไปคล้อยตามบุคคลที่ไม่รู้จัก ที่มีโทษแฝงอยู่ นั่นเอง.

๐ สัปปุริสธรรมข้อความรู้จักบุคคลมีความสำคัญ ข้อความรู้จักตนก็มีความสำคัญ ตนก็ตาม บุคคลก็ตาม ทั้งสองนี้มีความเกี่ยวข้องกันเสมอ ทุกเวลา ตลอดทั้งชีวิตของตน ไม่มีตนของผู้ใดจะมีหนึ่งเดียวได้โดยไม่มีบุคคลอื่นเกี่ยวข้องด้วย แม้จะไม่เกี่ยวข้องอย่างเข้าถึงตัวบ้าง อยู่ห่างออกไปบ้าง ไม่เคยรู้จักกันเลยบ้างด้วยตัวตนหรือหน้าตา แต่รู้จักด้วยชื่อเสียง ด้วยคำบอกเล่า ด้วยเสียงร่ำลือ ดีบ้างร้ายบ้าง สรรเสริญบ้างนินทาบ้าง เช่นนี้ต้องนับว่าตนและ

บุคคลต้องเกี่ยวข้องกันเสมอแน่นอน ความรู้จักตนและความรู้จักบุคคลจึงมีความสำคัญควบคู่กันเสมอ ไม่พึงประมาทที่จะศึกษาตนเองให้รู้จักตนเองจริง ว่ามีค่าควรรักษาเพียงไร พร้อมกับไม่พึงประมาทที่จะศึกษาบุคคล คือผู้อื่นทั้งหลายให้รู้จักบุคคลจริงตามที่เขาเป็นด้วย จะได้ไม่เสียหายเพราะปฏิบัติอย่างไม่รอบคอบ อย่างไม่ระวังตน พ่ายแพ้แก่อำนาจบุคคลที่มีโทษมีภัยแฝงอยู่ในจิตใจ แต่เสแสร้งแสดงออกให้ผู้ประมาทหลงคิดผิดพูดผิดทำผิด เป็นทุกข์โทษภัยใหญ่หลวง.

๐ กิเลสเป็นข้าศึกสำคัญที่สุดของทุกคน เกิดได้ด้วยจากความคิดปรุงแต่งของตนเอง ที่ไม่รู้จักตน ไม่รู้จักค่าของตน และไม่รู้จักบุคคลตามความเป็นจริง ความโกรธ ความเกลียด ความดูหมิ่น ความมุ่งร้าย ความอาฆาตพยาบาท ฯลฯ เหล่านี้เป็นข้าศึกสำคัญของทุกคน ที่

เกิดได้เพราะไม่รู้จักตน ไม่รู้จักค่าของตน แต่ไปรู้จักค่าของบุคคลอื่นอย่างผิดจากความจริง จึงไม่ระวังตน ไม่ระวังความเชื่อของตน เป็นเหตุให้ไม่ระวังภัยจากข้าศึกคือกิเลส กิเลสที่จะปิดกั้นสัปปุริสธรรมไม่ให้เกิดได้ทุกประการ เพราะไปคิดปรุงแต่งตามอำนาจของความหลงคารมของบุคคลที่ไม่รู้จักถูกตามความเป็นจริง และขณะเดียวกันก็เห็นผิดในบุคคลที่ถูกกล่าวร้าย เพราะขาดสัปปุริสธรรม ข้อความรู้จักบุคคลนั่นเอง.

๐ ผู้ใหญ่ไม่รู้จักตนไม่รู้จักบุคคล ก็เพราะไม่รู้จักเหตุ ไม่รู้จักผล ไม่รู้จักประมาณ โทษที่ผู้ใหญ่ไม่รู้จักตนไม่รู้จักบุคคลนั้นมากกว่าโทษที่ผู้น้อยไม่รู้จักตนไม่รู้จักบุคคล ทุกคนย่อมเห็นด้วยในความจริงนี้ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องมีการยกเหตุผลใดมาประกอบยืนยัน ดังนั้นผู้ใหญ่ก็พึงพยายามรู้จักตนและรู้จักบุคคลเถิด เพื่อความ

สุขสวัสดีของตนเองและผู้คนทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง.

๐ การดูบุคคลให้รู้จักเขาจริง ว่าเป็นคนอย่างไร นั่นต้องไม่ใช่ให้เป็นการจ้องจับผิด แต่ให้เป็นความรอบคอบ เป็นความมีศรัทธาในพระธรรมคำทรงสอนที่เป็นสรณะได้แท้จริง คือเป็นที่พึ่งที่ไม่ใช่ธรรมดา แต่เป็นที่พึ่งที่เป็นสรณะ คือพึ่งได้อย่างไม่มีอะไรผิดเลยแม้แต่น้อยในพระธรรมคำทรงสอนในสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ รัตนะทั้งสามนี้เท่านั้นที่เป็นสรณะแท้จริง พึ่งแล้วได้คุณแท้จริง ปราศจากโทษแม้แต่น้อยจริง ดังนั้นก็พึงเป็นคนฉลาดให้จริง ถึงรัตนะทั้งสามไว้ให้มั่น พระพุทธศาสนาสอนอย่างไร อย่าพึงไม่สนใจไม่แยแส แต่พึงพยายามทุ่มเทกำลังในตัวทั้งหมด ให้ความสนใจ ให้ความเข้าใจ ให้ความ

จริงใจและจริงจังปฏิบัติให้เกิดผล.

๐ การศึกษาให้รู้จักบุคคลอย่างถูกต้อง คือ เขาดีอย่างไรก็ให้รู้ เขาไม่ดีอย่างไรก็ให้รู้ และ เป็นธรรมดาที่คนเราย่อมมีทั้งดีทั้งไม่ดีในตัว จะไปหวังให้เป็นคนดีโดยไม่มีเสียนั้นเป็นไปไม่ได้ ทำได้เพียงต้องปฏิบัติตนต่อบุคคลทั้งหลายให้สมควร ให้สามารถป้องกันตนให้พ้นจากผลร้ายอันเป็นทุกข์โทษภัยจากความไม่ดีที่มีอยู่ในทุกคนไปเท่านั้น ที่สำคัญอย่างยิ่งคืออย่าหลงยกย่องคนไม่ดี และเหยียบย่ำคนดี จนเป็นเหตุแห่งภัยใหญ่หลวง ที่จะมาถึงเมื่อไรก็ยากจะรู้ ยากจะมีโอกาสตั้งตัวป้องกันได้ ดังนั้นทุกคนควรรอบคอบในการรักษาตน ทำตนคือตัวเองให้ดีไว้ อย่าให้เป็นภัยแก่ตนเองและแก่ใครทั้งนั้น พร้อมกับต้องแก้ไขปรับปรุงตน ให้รู้จักบุคคลเพื่อความปลอดภัยของตนและของบรรดาผู้เกี่ยวข้องทั้ง

หลาย จงอย่าไม่สนใจเครื่องป้องกันอันตรายใหญ่ยิ่งนี้ คือความรู้จักบุคคล.

๐ การพยายามรู้จักบุคคลให้เห็นความดีความไม่ดีของเขาอย่างถูกต้องแท้จริง มิได้หมายความว่าเพื่อมุ่งทำลายผู้ใด มิใช่มุ่งนำความไม่ดีของผู้ใดไปเป็นอาวุธทำลายผู้นั้น แต่เพียงเพื่อไม่ให้เขามีโอกาสมีช่องทางใช้ความไม่ดีของเขาก่อทุกข์โทษภัยแก่ใคร ๆ ได้ นั่นก็คือศึกษาเพื่อรู้จักบุคคลอย่างถูกต้อง พบความไม่ดีก็หลีกเลี่ยงการเปิดทางให้ความไม่ดีนั้นเข้าสู่ชีวิตตนและชีวิตผู้อื่นทั้งนั้น เท่าที่ตนสามารถทำได้.

๐ ระวังรักษาใจตนเองให้ดีที่สุด อย่าเร่าร้อนร้ายแรงต่อความไม่ดีของจิตใจบุคคลใด รู้ให้ถูกให้ตรงตามความจริง แล้วพึงปฏิบัติดังที่ครูอาจารย์ท่านสอน คือให้ความไม่ดีไม่งามที่

พบเห็นในบุคคลใด เป็นเพียงปัญญารู้ของตนเท่านั้น เปรียบดังเมล็ดพันธุ์ผักถูกนำไปวางบนปลายเหล็กแหลม ย่อมตกร่วงลงทันที อย่าปล่อยให้ติดค้างอย่างเป็นโทษเป็นภัยเป็นมลทินเครื่องเศร้าหมองของจิตใจตนเป็นอันขาด.

๐ ใจของเราทุกคนมีค่าสูงสุดเหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด ไม่พึงนำไปแลกกับอะไรทั้งสิ้น พึงรักษาไว้ให้สุดชีวิต ให้ไกลความเศร้าหมองทั้งปวงเถิด อย่านำความผิดพลาดบกพร่องของผู้ใดมาทำให้ใจของเราเศร้าหมองเลย จะฉลาดและชีวิตจะสวัสดีได้.

ขออำนวยพร

วัดบวรนิเวศวิหาร กทม.

๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

สมเด็จพระสังฆราชฉันทานุมัติ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเจริญพระชนมายุ ๙๐ พรรษา ในวันที่ ๓ ตุลาคม ปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๖ นี้ ทรงโปรดให้จัดพิมพ์หนังสือ "แสงส่องใจ" เป็นที่ระลึกในวันที่ ๓ เป็นปีที่ ๒๑ คือเริ่มให้จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อทรงมีพระชนมายุ ๗๐ พรรษา ทรงมอบการจัดทำหนังสือ "แสงส่องใจ" ให้เป็นหน้าที่ของ "ห้องกระจก" ตั้งแต่เริ่มแรกและติดต่อกันตลอดมา นั่นก็คือทรงมอบให้ "ห้องกระจก" รับผิดชอบในการเลือกธัมมะสำหรับหนังสือ "แสงส่องใจ" คือทรงโปรดให้นำบางข้อบางตอนในธัมมะที่ทรงไว้ทั้งหมด ทั้งที่เป็นพระธรรมเทศนา พระธรรมบรรยาย พระวรธรรมคติ พระธัมโมวาท ฯลฯ มารวมจัดเป็น "แสงส่องใจ" แต่ละเล่มทรงกำหนดให้เลือกคัดที่เข้าใจง่าย อันคำทรงสอนของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชในรูปแบบต่าง ๆ นั้น มีทั้งยากมาก ยากน้อย จนถึงง่าย คือเข้าใจได้ง่ายสำหรับ

ผู้อ่านผู้ฟังทั้งหลายที่ยินดีพอใจในธรรมระดับนั้น ซึ่งรวมทั้ง "ห้องกระจก" ด้วย "แสงส่องใจ" จึงเป็นไปตามสติปัญญาความสามารถในการเข้าใจธรรมของ "ห้องกระจก" ซึ่งเป็นที่ยินดีที่มีท่านผู้ร่วมความเข้าใจนี้มากมายเกินคาด การจัดพิมพ์ "แสงส่องใจ" แต่ละปีแต่ละเล่มจึงมีจำนวนหลายหมื่น ต้องพิมพ์หลายครั้งซ้ำแล้วซ้ำอีกตามคำเรียกร้องของบรรดาท่านผู้ชอบธรรมที่ไม่ยากเกินความสามารถจะเข้าใจได้

การจัดพิมพ์ "แสงส่องใจ" แต่ละปีตลอดมา เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชท่านทรงรับรองด้วยพระองค์เองทุกครั้ง แต่มาในปีนี้ ทรงต้องประทับอยู่โรงพยาบาลติดต่อกันมาจะ ๒ ปีแล้ว แม้จะทรงมีพระสติปัญญาสมบูรณ์พร้อมเช่นปกติ ก็ไม่ประสงค์จะนำเรื่องทุกเรื่องไปรบกวนพระหฤทัย รวมทั้งเริ่งการคัดธรรมต่าง ๆ มารวมเป็น "แสงส่องใจ" เช่นที่เคยทำมานานปีแล้วด้วย ปีนี้มิได้นำขึ้นกราบทูลเป็นการคัดเองทำเองโดยตลอด แต่รับรองได้ว่าเป็นธรรมที่ทรงแสดงไว้เป็นพระธรรมเทศนาบ้าง เป็นพระวรธรรม

คติบ้าง เป็นต้น และเป็นคำที่ทรงตอบปัญหาด้วยพระวาจาที่ "ห้องกระจก" กราบทูลถามบ้าง ผู้นั้นผู้นี้กราบทูลถามบ้าง ซึ่งได้กราบทูลขอประทานพระอนุมัติไว้ก่อนแล้วว่าจะเชิญมารวมเป็น "แสงส่องใจ" ในจังหวะที่เหมาะสม ซึ่งก็ทรงเห็นชอบ ทั้งยังโปรดประทานพระอนุญาตว่าให้จัดให้อ่านง่าย เข้าใจง่าย เพื่อเกิดประโยชน์ในธรรมอย่างกว้างขวางต่อไป

เพื่อมิให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัย เพราะเป็นที่ทราบกันว่ากำลัวประทับอยู่ในโรงพยาบาล และพระชนมายุก็สูง ไฉนจึงจะยังทรงทำ "แสงส่องใจ" ได้ ดีไม่ดีจะพากันคิดพากันพูดให้เป็นบาป จึงได้จัดทำแถลงความจริงนี้ขึ้น และจะได้นำลงใน "แสงส่องใจ" เล่มที่ ๒๑ ที่จัดทำในวาระที่ทรงเจริญพระชนมายุ ๙๐ พรรษาในวันที่ ๓ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๕๔๖ นี้

"ห้องกระจก"

วัดบวรนิเวศวิหาร กทม.